

Pápes Éva

Élet a provinciákon

A trianoni csonkítás nemzeti traumája, s főként ennek hosszú évtizedekig tartó kimondatlansága olyan skizofrén állapotot hozott létre, amely a nemzeti identitásnak súlyos károkat okozott. A Trianon után felnőtt generációk egyszerűen nem tanulták meg, mert nem volt szabad hol és kitől megtanulniuk, hogy mitől fosztattak meg, és milyen sokszínű és gazdag kulturális örökség került szinte egyik napról a másikra a nem kommunikálhatóság kategóriájába. Irodalmi és művészeti centrumok szerepe, jelentősége halványult el, majd szűnt meg, került a felejtés birodalmába. Földrajzi egységek nevei váltak tartalomvesztetté, generációk számára igazi jelentés nélkülivé. Bánát, Bácska, Muravidék, Felvidék, Kárpátalja, Vajdaság – ezek a szavak már nem biztos, hogy jelentéssel bírtak a szocializmus iskolarendszerében felnőtt, uniformizált oktatásban részesülőknek, hacsak családi kapcsolataik révén nem őrizte meg őket a nosztalgikus múltba-nézés, a vacsoraasztalnál történő emlékidézés. A felvidéki magyart szlováknak, a vajdaságit jugónak, az erdélyit románnak elnevező hétköznapi mentalitásban jól tetten érhető a gondolkodás beszűkülése, az oktatáspolitikai „eredményessége”, az utca emberének árnyalatlan, leegyszerűsítésre hajlamos gondolkodása. Sokat „küzdött” ezért a magyar oktatáspolitikai, ahogyan mindent megtett a másik oldal is: a román, az orosz, a jugoszláv és a csehszlovák nemzetiségi politika. Tömeges asszimilálódás az egyik oldalon és egyfajta megmagyarázhatatlan büntudat a másikon, ami jelezte a folyamat kérelhetetlenségét, romboló erejét. Hiába következett be a rendszerváltás, ez a tendencia nem változott, sok jeltől ítéve szinte leállíthatatlannak bizonyult. S bár megnőtt azoknak az egyesületeknek, kulturális rendezvényeknek a száma, jelentősége, amelyek ennek gátat próbáltak emelni, mégis a közgondolkodásban még mindig a jól ismert sémák uralkodnak. Ennek ékes bizonyítéka volt az a bizonyos december 5.-i szavazás, ahol a rosszul feltett kérdésekre rossz válaszok születtek, amikor egyszerre szégyellte magát a magyar a határ mindkét oldalán. Ki-ki másért, de maradt a rossz közérzet, a harag, a kommunikációs nehézség. „Rendezni végre közös dolgainkat”, írta József Attila 1936-ban, ám még mindig nem tudjuk tiszta lelkiismerettel azt mondani, igen, megtörtént. De vajon kísérletek sem történtek? Talán igen, hiszen a mindenkori politikai grémium számára jelentős ütkőkartya a nemzetiségi kérdés, (lehetőleg nem a sajátja, hanem a szomszéd országoké), s a határon túli magyarsággal való foglalkozás, a „nemzetpolitikai stratégia”, az ezzel való manipulálás a választási küzdelmek martaléka lett. Létrejött a Duna Televízió, amelynek meghatározó törekvése volt az Illyés Gyula által megfogalmazott „haza a magasban” létrehozása, a szellemi-kulturális egység megteremtése, a modern technikával, az akkori legmodernebbel, a szatellit antennával. Valljuk be, ennél hatékonyabb és nagyobb tömeget érintő kapcsolatfelvétel valóban nem létezik a mai világban, hiszen a televízió előtt ülő passzív befogadók millióihoz juthatott így el híradás – a határainkon túliakhoz és az itthoniakhoz egyaránt. Hol van ehhez képest a könyvkiadás, a helyi művelődési csoportok tevékenysége, a politikai jellegű összejövetelek, vagy az egyházak mindennapos pasztorizációja? Természetesen mindez igen fontos, sőt nélkülözhetetlen, de országos jelentőségűvé akkor válik, ha bekerül a televízióba, és az érintetteken kívül milliók szereznek tudomást róla. Ezzel párhuzamosan létrejöttek a kisebbségi magyar rádiók és televíziók (sajnos nem mindenhol), amelyek szintén alapvető missziót töltenek be azóta is: egyszerre szólnak a saját közösségükhöz, s ezen túl az anyaországhoz is, hírt adnak-vesznek, cserélnek, hogy az elszigeteltség, zártság élményét felválthassa a nyitottság (illúziója?). S bár a Duna Televízió elsősorban a legnagyobb tömb-magyarság, az erdélyi magyarok életviszonyait, problémáit figyeli, közvetíti, azért nem elhanyagolható módon jelen van a felvidéki, vajdasági, muravidéki régió is. Bizonyos szomorú jelenségek elharapódzása miatt mostanában egyre nagyobb hangsúllyal jönnek hírek a Vajdaságból és a felvidéki magyar városokból, falvakból is. A mind sűrűbben jelentkező nemzetiségi atrocitások azt jelzik, van még bőven tennivaló a Kárpát-medencében, van még helyrehozni való, s ez mindaddig így lesz, amíg bizonyos köröknek érdekükben áll olyan ellenség-kép kreálása, amellyel egyszerre üthetnek a más nézeteket vallón és a más nemzetiségűn – sajnos, nem csak képletesen. Természetesen az áldozatok minderről mit sem tehetnek, ők azok az ártatlanok, akik útjába kerültek annak az igen régóta gerjesztett és ezért bűvőpatakként folyamatosan jelen lévő ideggyűlöletnek, amiben a kisebb hangsúly az idegenen van, a fontosabb szó a gyűlölet, ami a sok feldolgozatlan és kibeszéletlen történelmi-politikai eseményből maradt ránk.

Vannak határaink, amelyek valamikor szorosra zárva választották el azonos tájegységek régen ezer szállal összekapcsolt falvait, városait. Megkoptak a baráti, rokoni kapcsolatok, az évek lassú eróziója kikezdte az érdeklődést, a haragot, az elválasztás okozta sok helyébe valamiféle beletörődés, hétköznapiság lépett. Az ellenállások megtörésére országonként más-más módszerek születtek, hol finomabban, hol erőszakosabban zajlott a magyar kisebbségek belső kohéziójának gyengítése, szétzilálása. Az ellenállás a passzív rezisztenciától a határozott cselekvésen keresztül

sokféle formában létezett, ennek ellenére az előzőekben jelzett folyamatok bizony jócskán kikezdték a határokon túli magyarság erejét, drasztikusan csökkentették létszámát. Mire fellazult a légkör, átjárhatóvá váltak a határok, már egyre nehezebb volt a szerves összetartozás újraélesztése, a kapcsolatok halványultak, a személyes szálak elvékonyodtak, az idő megtette a magáét. S bár az újraélesztés folyamatát uniós programok, gazdasági kényszerek is segítik, mégis maradt egyfajta (kölcsonös) idegenség, a határok mentén húzódó régiók nyilvánvaló különbözősége, ami nem könnyítette meg a szóértést, a bizalom megteremtését. A túlélési technikákat jól megtanuló, határon túli magyart anyaországában gyakran meg nem értés, idegenkedés, gyanakvás, nem ritkán hátrányos megkülönböztetés érte, s jó oka volt elgondolkodni azon, vajon hol könnyebb magyarnak lenni. S gyakran kiábrándító volt a válasz: sem itthon, sem otthon. Az elzártság hosszú évtizedeiben – amikor még a szatellit sem segített –, s a közösségek magukra maradvá próbálták térségüket (kultúrájukat megtartva) otthonossá tenni egy másik állam hivatalos nyelve, keretei között működtetni a nemzeti identitás folyamatosságát oktatással, könyvkiadással, közösségi élettel – hol, mire volt lehetőség. A külső nyomás hatására létrejött őrző-védő technikák konzerváltak bizonyos sajátosságokat: nyelvi, szokásrendszeri, viselkedési mintákat, amelyek a viszonylagos zártságban nem követhették az anyaországi változásokat, így egyedi módon egy előző korszak és gondolkodásmód letéteményeseiként működtek ebben a „zárványban”. Ez sajátos színt, de bizonyos avíttágot vagy akár provincialitást is adott a közösség megnyilvánulásainak, ami az anyaországból nézve nosztalgikusnak, még akár romantikusnak is tűnhetett. Diákok és értelmiségiek az ellenállás titkos izgalmával lépték át a határokat, hogy megmerítkezzenek egy tradicionálisabb, szokásrendszerében bizonyos archaikus elemeket őrző kultúrában, mintha időutazáson jártak volna. Egyfajta múltba-nézés volt Erdélybe, Felvidékre, Kárpátaljába menni, „Jugóba” pedig kirándulás a majdnem nyugatba.

Történetek és folyamatosan történnek komoly erőfeszítések itt Zalában is, hogy ezt a távolságot közelséggé oldjuk, hogy legalább a kulturális életben rendezzük azokat a „közös dolgokat”, amelyek segítenek lebontani a hivatalosan már nem létező határköveket, sorompókat. Így itt is tanúli lehetünk a kapcsolat építésének: legfontosabb partnereink a muravidéki magyarok, akik bezártságukat kompenzálva, kiegyenlítve, jelentős képzőművészeti-irodalmi életet teremtettek a múlt század végére, létrehozta egy olyan, multikulturális színekkel átszőtt, kisközösségi mozgást, amely lassan a magyar kultúra részévé vált. Gálics István, Szúnyogh Sándor (már sajnos nincsenek közöttünk), Bence Lajos, Göncz László, Hagymás István, Halász Albert, Király Ferenc, Varga József, Zágorec Csuka Judit (a teljesség igénye nélkül soroltuk a neveket) jelen vannak a zalai, sőt a tágabb körű közművelődésben. A Pannon Írók Társasága tagjai között ott találjuk az irodalmárokat, cikkeik rendszeresen megjelennek a Pannon Tükör hasábjain, de ők maguk is részt vesznek sok zalai rendezvényen és viszont. Próbálkozások történtek közös könyvkiadásra, kiállításokra, megemlékezésekre, projektekre (több-kevesebb sikerrel), amelyek további szálakkal kötötték össze a muravidéki és zalai szellemi életet. Az együttműködés talán még nem zökkenőmentes, nem teljes, a kapcsolatok még nem érték el azt a szintet, amivel elégedettek lehetnénk, de ez egy olyan végeérhetetlen munka, amelynek sikere rajtunk múlik. És persze, bizonyos értelemben, nélkülözhetetlen, hiszen a Muravidék is a provinciákon van, kissé messze a fősodortól, és ahhoz, hogy a hangunk messzebbre jusson el, jobb, ha közösen kiáltunk – talán nagyobbat szól...

Az elszakadás az élő, változó, mindennapjaiban folytonosan mozgásban lévő anyaországtól, létrehozott valami olyas bezárkózást, amit provincialitásnak is nevezhetünk, lemaradást a legújabb, legfrissebb áramlatoktól, de ez ugyanúgy jellemezheti a vidéki irodalmi életet is, ahogyan helyenként jellemzi is. Ez lassúbb és kevésbé jellemző a nagy lélekszámú tömb-magyarság esetében, így Erdélyben leginkább, amelynek jóval kialakultabb volt a kulturális identitása, intézmény-rendszere, mint mondjuk Kárpátaljának vagy a Felvidéknek, netán a Muravidéknek. Képzőművészeknek, vagy zenészeknek lenni lehetett Jugoszláviában, vagy Romániában magyarként (nem biztos, hogy könnyű volt), de írónak, költőnek lenni az anyanyelvében kisebbségiként – ez már jóval nehezebb feladat. Óhatatlanul számolni kellett azzal, hogy szűkebb befogadói körhöz szól, nehezebben tud bekapcsolódni az élő irodalmi áramlatokba, s bár a legnagyobbak így is, úgy is részeivé válnak a nemzeti kultúrának, ez jóval több nehézséggel járhat, mint pécsiként, vagy debreceniként indulni hasonló kvalitások mellett is. Természetesen itt is jelentős különbségek voltak/vannak az egyes tájegységek között, és ez nem annyira a határon túli magyarság létszámával függött és függ ma is össze, inkább ahhoz kapcsolható, hogy volt-e kellő számban olyan jelentős műveltségű és tehetségű irodalmár, aki áthidalta, legyőzte a körülmények adta nehézségeket. S ez nem is volt veszélytelen a szocializmus tiltó kultúrpolitikája idején, könnyen elhallgattatás következhetett belőle.

A rendszerváltás itt nagy változást hozott, a tiltások megszűntek, a kapcsolatok kiszélesítésére megnyílt a lehetőség. Ezzel nyilván azok tudtak a leggyorsabban és leghatékonyabban élni, akik bizonyos személyes ismeretségek révén, félig-meddig illegálisan már addig is fenntartották átjárási lehetőségeket az anyaországi kulturális élettel. Ebben is, mint természetesen az élet számos területén, döntőek a személyes kapcsolatok, a hasonló területen dolgozók folyamatos kapcsolattartása, egymás tevékenységének minél alaposabb megismerése. De ahogyan a kultúra más területein is egyre problémásabb a párbeszéd, úgy itt sem történt igazán komoly áttörés a valódi élő kapcsolatok fenntartására. A határok léteznek, annyira így van ez, hogy a legkézenfekvőbb közelségben, a határok két oldalán

lévő megyékben sem indult meg az igazán aktív összekapcsolódás a hasonló területen tevékenykedők között. Bár vannak kezdeményezések és közös programok, még mindig élőbb a párbeszéd a határokon túli magyarságon belül, mint az anyaország, és a határ másik oldalán élő hasonló területen tevékenykedők között. Ennek oka lehet az eltérő szocializálódás, a beivódott tiltások adta nehézség, a gazdasági recesszióból következő anyagi problémák, és még sok minden más is. Főként azok a belső gátak, amelyek beivódásáról az elmúlt rendszer gondoskodott. Nem lehet semmivé tenni száz évet, azokat a gyanakvásokat és meg nem értéseket, a folytonos kisebbségi érzést, amit a másodosztályú állampolgárrá degradálás hozott létre. Természetes, hogy a felvidéki magyar és a kárpátaljai jobban megérti az erdélyi, újvidéki problémáit, mint a vasi, zalai, szabolcs-szatmári, csongrádi és így tovább.

A provincia vidéket jelent. A provinciális szinonimája lehet egyszerűen a vidékiségnak, de jelenthet egyfajta elmaradottságot, a fősodortól való elszakadást is. De bármelyik jelentést is használjuk, kétségtelen a fővárossal, mint a magyar kulturális élet központjával szembeni hátrányos helyzet érzése. Pedig a büszkeség helyénvalóbb lenne, hiszen nagyszerű teljesítményt tudott felmutatni az elszakított magyarság azzal, hogy a nyomás ellenére is képes volt megőrizni identitásának legfontosabb elemét: a nyelvét és a kultúráját, amely a nehézségek ellenére sem szűnt meg új és új értékeket létrehozni. Legfőképpen pedig megőrzött valami ennél is fontosabbat, az összetartozás élményét, mit is jelent magyarnak lenni. Ez az érzés éppen a nyomás ellenére deklarálódott, megnyilvánult a nemzeti ünnepek megélésének bensőségében, az ezzel ellentétes folyamatokkal való állandó küzdelemben. Ami itthon egyfajta büntudatként és rossz közérzetként politikai jellegű demagógiában és pártoskodásban kicsúcsosodva lassan kettéosztotta Magyarországot, az a határokon túli magyarság számára a mindennapi vállalkásokban és döntéshelyzetekben megerősödve természetes állapotként, egyfajta belső érzésként van jelen. A provinciálisnak az érték-őrző szerepét, a multi-kulturálódással természeténél fogva ellentétes mivoltát érdemes lenne megtanulnunk az elszakadt, de nem elveszett magyarságtól, hogy visszataláljunk ahhoz a nemzeti büszkeséghez, amely biztosíthatja európaiságunkban való egyenjogúságunkat. Többek között ezért is fontos, hogy jelen legyünk egymás rendezvényein, élő és folyamatos párbeszéd alakuljon ki, amelyben a személyesség leküzdheti a még mindig meglévő előítéleteket, és a különbségek helyett az azonosságok, és közös célok kijelölése válik meghatározóvá. Ehhez sok-sok információ kell, a hétköznapi megértése, a reakciók mögött rejlő negatív tapasztalatok megismerése. Nyilván ennek legjobb eszköze az irodalom, képzőművészet és a film, amelyek mindegyike ablak egy másik fajta életre, ami mégis otthonos nekünk, hiszen közös nyelvünk hordozza. De mégis más, mert eltérő élethelyzetek megoldása, túlélése inspirálta, és mert minden különbözőség alatt ott van az azonosság, az emberi léthelyzetek legmélyebb szintje, ahol már nem számít, ki melyik országban, vagy kontinensen született. S ha az adott kulturális megnyilvánulás provinciális jellegű, akkor is tartalmazhat olyan fajta információt, ami kapukat nyithat, legalább a szomszédság számára kínálhat megszívlelendő igazságokat. A művészet örök és tiszta nyelvét, bárhonnét is jön, venni tudjuk, bármely nemzet számára annak az igazságát hordozza, amit legbelül mindannyian alapmintaként hordozunk, de emellett szükségünk van arra a széles háttérre, ahonnét származunk, azokra az ismeretekre, megmérettetésekre, párbeszédre, amelyet a jól működő helyi kulturális élet tud nyújtani. Ezt érdemes itt, a provinciákon szem előtt tartani, összefogva és egymásra figyelve megvalósítani, hogy az ebben a szellemben szocializálódott következő generáció már egy jóval szélesebb horizontra tekinthessen, és jóval nagyobb nyitottsággal építhessen arra a stabil háttérre, amit szűkebb hazájától (s az anyaországi háttértől) biztos alapként kapott.

Somogyi Zoltán: Sárkányok

